

Марія Михнюк

докторант Інституту професійно-технічної освіти

НАПН України

Україна, м. Київ

ВИДИ І СУТНІСТЬ ФУНКЦІЙ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧІВ СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН БУДІВЕЛЬНОГО ПРОФІЛЮ

Постановка проблеми. Для розвитку професійної культури викладачів спеціальних дисциплін велике значення має визначення системи цього розвитку, який здійснюється в процесі методичної роботи професійно-технічних навчальних закладів. Вагомим фактором процесу розвитку є функції професійної культури, які ґрунтуються на специфічних видах професійно-педагогічної діяльності викладачів спеціальних дисциплін, що здійснюють професійну підготовку майбутніх фахівців будівельної галузі.

Актуальність дослідження. Проблеми освіти і культури розглядалися в працях А. Арнольдова, В. Давидовича, Ю. Жданова, М. Кагана, Е. Маркоряна, Н. Чавчавадзе, В. Межуєва, В. Розанова. Вчені вважають, що культура і освіта це дві сфери, що взаємопов'язані, та завдяки яким здійснюється процес розвитку особистості. У ХІХ ст. поняття культура в німецькій філософії пов'язувалося з освітою. Суттєвий вклад у розвиток теорії і практики культури у освітній галузі була внесено О. Кудріною, І. Горловою, В. Торосьяном, В. Садовською та ін. Сучасні українські і зарубіжні дослідники В. Бенін, К. Левитан, О. Бондаревська, В. Гриньова, О. Отич, І. Ісаєв, Н. Павелко та ін. розглядали педагогічну культуру як інтеграцію, синтез природних і набутих особистісних властивостей, які забезпечують високий рівень діяльності викладача. Зміст та вимоги до професійної культури педагогів у своїх працях досліджували С. Гончаренко,

І. Зарецька, Н. Кузьміна, В. Сімоненко, В. Сластьонін, Н. Ничкало, Г. Соколова, А. Уманський, Ф. Щербак та ін.; сутність функцій культури досліджувалася в працях А. Арнольдова, Г. Драча, Є. Бабасова, І. Ісаєва, Б. Еренгроса, Н. Павелко, О. Соколової та ін.

Однак, дослідженню розвитку професійної культури викладачів спеціальних дисциплін професійно-технічних навчальних закладів, в тому числі функціональним її компонентам, приділена недостатня увага.

Формування цілей. У даній статті розглядаються види і сутність функцій розвитку професійної культури викладачів спеціальних дисциплін з врахуванням специфіки професійно-педагогічної діяльності у професійно-технічних навчальних закладах.

Виклад основного змісту. Професійна культура викладача спеціальних дисциплін – це відповідний ступінь оволодіння ним прийомами і способами вирішення професійно-педагогічних задач. Водночас, професійна культура є інтегративною якістю особистості викладача, умовою здійснення ефективної професійно-педагогічної діяльності у професійно-технічних навчальних закладах, узагальненим показником професійної компетентності педагога, рівнем професійного і педагогічного самовдосконалення і саморозвитку. Тобто, викладач спеціальних дисциплін з високим рівнем професійної культури – це фахівець, який володіє необхідними для професійно-педагогічної діяльності якостями, здійснює дану діяльність на професійному рівні, застосовує у практику роботи інноваційні педагогічні і виробничі технології, добивається високих результатів у професійній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників, в тому числі і у будівельній галузі.

В. Симоненко акцентує свою увагу на тему, що зміст культури педагога, в тому числі і викладача спеціальних дисциплін розкривається через систему індивідуально-професійних якостей, основних компонентів і функцій [1, с. 63].

Поняття «функція» багатозначне і використовується у математичних,

суспільних і гуманітарних науках в достатньо широкому діапазоні, що досліджують соціально-педагогічний аспект діяльності людини. У математиці під функцією розуміється залежність між двома або декількома перемінними; в гуманітарних науках – це признак будь-якого системного явища. У науках, що досліджують соціально-педагогічний аспект діяльності людини, під функцією розуміють якісну характеристику, спрямовану на розвиток педагогічної системи [6, с. 106]. На думку Б. Еренгрота, функції культури – це сукупність ролей, які виконує культура по відношенню до суспільства [2, с. 75].

Перш, ніж розглядати функції професійної культури викладача спеціальних дисциплін, звернемося до джерел, які визначають загальні підходи до сутності функції культури, що досліджувалися в працях вітчизняних та зарубіжних вчених.

Вчені вважають, що види основних функцій культури мають виходити із специфіки діяльності фахівців, видів відносин і спілкування, системи ціннісних орієнтацій, можливостей творчої самореалізації особистості. Оскільки функції культури є соціальними, то вони забезпечують сумісну життєдіяльність людини.

У науці немає єдиної думки про те, які функції культури вважати основними, на основі якого принципу будувати їх ієрархію.

Якщо розглядати функціональні сторони культури, то вона стає процесом розвитку сутнісних сил людини, здібностей в ході її усвідомленої діяльності з вироблення, розподілу і застосуванню відповідних цінностей [3, с. 96]. В соціальному вимірі культура, в першу чергу, є світом навколишніх речей, які несуть на собі відбитки людської праці, що існують у суспільстві відносин, рівня і особливостей взаємодії людини і природи. Культура характеризує оновлення буття людини, а так як людина є соціальною істотою, то і її життя неможливе поза суспільства. Г. Драч наголошує, що культура є формою трансляції соціального досвіду через освоєння кожного покоління не тільки предметного світу культури (предмети виробництва),

навичок і прийомів технологічних відносин до природи, але й культурних цінностей, зразків поведінки [3, с. 100-101].

На основі аналізу сутності феномена культури, визначаються функції, які вона виконує по відношенню до людської спільноти. Г. Драч виокремлює дві основні функції культури: культура як форма трансляції і соціального досвіду і культура як спосіб соціальної особистості. Такий підхід приймає до уваги результати, які були досягнуті культурною антропологією, що акцентує свою увагу на описання і динаміки розвитку культури, на виявлення механізмів трансляції знання в соціалізації особистості [3, с. 95]. Професор Б. Еренгрос виділяє дев'ять функцій культури. Вчений стверджує, що першою і основною має бути гуманістична функція, так як призначення культури – зробити людину Людиною. Досягнення культури – це, в першу чергу, умова самовдосконалення і саморозвитку особистості в процесі якої розвивається і її культура. Таким чином, культура не може існувати та розвиватися без постійного творчого розвитку індивіда. Потреба у створенні нового виникає через незадоволення досягнутими результатами, необхідний пошук чогось більш вдосконаленого, розвинутого, спрямованого на розвиток творчої особистості, яке і забезпечує евристична функція. Функція спадкоємності передбачає, що без знань і освоєння всього, що досягнуло людство, неможливий розвиток в цілому. Пізнавальна функція (гносеологічна) забезпечує цілісність уяви про відповідну діяльність. З нею тісно пов'язана комунікативна функція, яка забезпечує процес спілкування через мовлення, знакову систему, яку виконує семіотична або знакова функція культури. В кожному суспільстві, в ході культурно-історичного розвитку, складається своя культура, яка дотримує свої правила поведінки. Такий підхід забезпечує нормативна функція культури. Однак для того, щоб функціонувати в суспільстві в якості повноцінного її члена недостатньо засвоєних норм поведінки, необхідно засвоїти відповідну систему знань і умінь, ціннісних орієнтацій, соціальних норм і правил. Тобто, необхідна соціалізація особистості досягається шляхом цілеспрямованого впливу на

особистість, яку забезпечує соціальна функція. Особливого значення в сучасних умовах, на думку вченого, набуває аксіологічна функція культури, яка забезпечує формування ціннісних орієнтацій [2, с. 75-78].

Враховуючи специфіку діяльності вчителя, різноманітності її стосунків спілкування, можливостей, творчої саморегуляції, до функціональних компонентів педагогічної культури майбутні фахівців українська дослідниця В. Гриньова віднесла такі функції: дидактично-професійну, виховну, навчально-прогностичну, захисну.

Дидактично-професійна функція, на думку вченої має бути спрямована на оволодіння певним досвідом і методикою викладання предметів та професією; виховна функція спрямована на засвоєння системи педагогічних цінностей, формує активне ставлення до оточуючої дійсності, забезпечує їх орієнтації на особистісний розвиток тих, хто навчається; діагностично-організаторська функція передбачає діагностування педагогічних явищ діяльності особистості, прогнозування і своєчасне реагування на зміни у педагогічному процесі та в процесі розвитку особистості; захисна функція має забезпечити зняття напруги і стресів педагога у процесі діяльності, організацію відпочинку та дозвілля тощо [4, с. 237-239]. Вивчаючи через діяльність зміст професійно-педагогічної культури викладача вищої школи І. Ісаєв і Н. Павелко до основних функцій віднесли гностичну, гносеологічну, гуманістичну, комунікативну, інформаційну, нормативну, навчаючу і виховну [5; 6].

Безумовно, специфіка професійно-педагогічної діяльності викладача спеціальних дисциплін, рівень розвитку їх загальної та професійної культури висувають відповідні вимоги до професійної кваліфікації і морального обліку фахівця. Таким чином, на основі здійсненого аналізу функцій культури педагога можна зробити висновок, що багатовимірність культури виокремлює і багатовимірність її функцій.

Функціональний аналіз професійно-педагогічної діяльності викладача спеціальних дисциплін професійно-технічних навчальних закладів дозволив

виокремити функції розвитку професійної культури, кожна з яких відображає різні способи вирішення викладачем методологічних, дидактичних, виробничо-технологічних, інноваційних, методичних та інших задач. Так, реалізація верховних цінностей культури шляхом культивування людської гідності забезпечується *гуманістичною функцією*. Разом з тим дана функція забезпечує формування професійно-етичних відношень до дійсності, вироблення таких якостей як самостійність суджень, відповідальність і ініціативу, наполегливість у досягненні поставленої мети, інтелігентність, толерантність тощо. Гуманістична функція, вважає І. Ісаєв, сприяє розвитку таких її складових як моральна, гуманітарна та духовна культура особистості. Саме ці види педагогічної культури характеризують особистість діяча у відповідності з моральними цінностями і нормами [5, с. 109].

Гносеологічна функція професійної культури забезпечує цілісність професійно-педагогічної діяльності викладача і визначення шляхів її вдосконалення та розвитку. Дана функція спрямована не тільки на пізнання і аналіз педагогічних явищ, але й сприяє усвідомленому аналізу індивідуально-педагогічних особливостей самого педагога, визначення свого рівня професійної компетентності, прогнозування змісту професійного самовдосконалення та визначення шляхів його реалізації. Водночас, дана функція сприяє розвитку таких складових змісту професійної культури: методичної, дидактичної, технологічної, інноваційної, дослідницької, рефлексивної та ін.

Компенсаторна функція пов'язана з надолуженням тих фахових або професійно-педагогічних знань і вмінь викладачами спеціальних дисциплін, які були недоотримані у вищих навчальних закладах; застарілими знаннями з педагогічних технологій і технологій виконання будівельних робіт. Це вимагає більш глибокого вивчення окремих операцій і технологічних процесів у зв'язку з застосуванням сучасних будівельних матеріалів.

Адаптивна функція розвитку професійної культури сприяє вивченню способів самоосвітньої діяльності, основ педагогічного менеджменту,

формуванню умінь з проектування інноваційних педагогічних технологій, надає можливість пристосовуватися до мінливих умов в освітній та виробничій галузях. Аналіз функцій розвитку професійної культури дає можливість стверджувати, що їх роль змінюється в залежності від фахового зростання викладача. Таким чином, в процесі розвитку втрачає своє значення компенсаторна і адаптивна функції, а на перший план висувається розвивальна, метою якої є поступовий і неперервний розвиток фахівця.

Розвивальна функція розглядається нами з двох сторін: перша забезпечує розвиток особистості учнів, їх сенсомоторної, інтелектуальної і емоційно-вольової сфери, а друга спрямована на професійний розвиток викладача спеціальних дисциплін, його загального і професійного рівня. Вважається, що розвивальна функція сама поєднує в собі ряд функцій: пізнавальну і науково-дослідницьку. *Пізнавальна функція* сприяє цілісній уяві про загальну, педагогічну та професійну культури. Для викладача спеціальних дисциплін пізнавальна функція допомагає у вивченні вітчизняного і зарубіжного досвіду підготовки кваліфікованих робітників будь-якої галузі з врахуванням сучасних підходів до формування професійних компетенцій фахівця за різними організаційними формами.

Дослідницька функція розвитку професійної культури забезпечує формування у викладачів спеціальних дисциплін навичок організації педагогічного дослідження, до яких відносяться: обґрунтування актуальності теми, формування наукової проблеми, визначення об'єкта, предмета, мети і завдань дослідження, здійснення системного аналізу об'єкта дослідження, обґрунтування методів і етапів дослідження.

Ціннісна або аксіологічна функція розвитку професійної культури викладача спеціальних дисциплін сприяє формуванню у нього ціннісних потреб і орієнтацій, корегує норми поведінки в суспільстві. Під аксіологічною функцією, на думку Н. Павелко, розуміються такі ціннісні властивості освіти, які мають суттєве значення для освітньої системи, суспільства, окремої особистості в сучасних умовах та зберігає свою

актуальність і в майбутньому. Ці властивості, вважає вчена, мають розглядатися як цінності в силу того, що їх характеристики відображають подальшу стратегію розвитку освіти і мають суттєвий вплив на поглиблення і вдосконалення суспільних процесів [6, с. 201]. Критеріями оцінювання норм поведінки виступають, перш за все, моральні естетичні цінності.

Комунікативна функція відіграє особливу роль в розвитку професійної культури викладача спеціальних дисциплін, так як вона покликана виробленню та вдосконаленню таких способів і правил педагогічної комунікації, які відповідають вимогам професійної етики, культури спілкування, культури праці педагога, цілям професійно-педагогічної його діяльності. Дана функція вимагає переходу від авторитарної позиції викладача до рівнозначного співробітництва з учнями в процесі навчання та виховання. В комунікативній функції значна увага надається мовленнєвій культурі викладача. Уміння застосовувати різноманітні мовленнєві форми (дикція, темп, наголос) надають можливість полегшити сприймання учнями навчального змісту, виховує в них мовленнєву грамотність, культуру спілкування.

Навчальна функція розвитку професійної культури є однією з основних в діяльності викладача спеціальних дисциплін. Дана функція має свої специфічні особливості і вимагає від викладача системи фахових, психолого-педагогічних і дидактичних знань і умінь, необхідних для здійснення якісної професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників в ПТНЗ будівельного профілю. Успішна реалізація навчальної функції обумовлена рядом таких факторів: наявністю матеріально-технічної бази кабінету спеціальної технології, дидактичного і методичного забезпечення навчально-виховного процесу, рівня професійно-педагогічної підготовки викладача спеціальних дисциплін, його індивідуально-психологічних особливостей.

Інформаційна функція культури самим тісним чином пов'язана з усіма функціями. Збільшення інформаційного потоку, диференціація і інтеграція наукового знання вимагають від викладача спеціальних дисциплін загальних

знань про закони функціонування та розвитку інформаційного середовища, вміння орієнтуватися в безмірному просторі різноманітних повідомлень і даних про будівельні технології; матеріали, пристрої; використання інформаційного забезпечення для вирішення навчально-виробничих завдань; здійснення самоосвіти, самовдосконалення професійного та методичного рівня.

Н. Павелко стверджує, що інформаційна функція виступає основою педагогічної спадкоємності різних епох і поколінь. Характер професійної педагогічної діяльності постійно вдосконалюється, а збільшення інформаційного потоку наукового знання вимагають від викладача відповідної інформаційної культури для творчого використання системи знань [6].

Виробничо-технологічна функція викладача спеціальних дисциплін включає вміння накопичувати необхідні технічні і технологічні знання з відповідної будівельної професії; виробляти вміння користуватися основною і додатковою інформацією; вивчати передовий виробничий досвід та досвід роботи колег; проявляється в раціональному плануванні технологічних процесів з традиційних та новітніх будівельних технологій; застосуванні раціональних методів праці, виконанні розрахунково-аналітичних завдань; демонстрації робочих пристроїв і операцій в процесі теоретичного навчання, демонстрації роботи будівельного обладнання.

Діагностична функція є важливою у здійсненні професійної підготовки фахівців. В першу чергу, вона спрямована на виявлення реального стану навчально-виховного процесу в ПТНЗ будівельного профілю з метою визначення правильної стратегії і тактики професійно-педагогічної діяльності; здійснення обліку і контролю ефективності навчального процесу; виявлення відповідності сформованих знань, умінь вимогам навчальних програм спеціальних дисциплін.

Рефлексивна функція професійної культури сприяє формуванню рефлексивних механізмів самосвідомості, які забезпечують психологічну

готовність викладача спеціальних дисциплін до ефективної творчої реалізації його внутрішньої сутності, індивідуального «Я» у своїй професійно-педагогічній діяльності. Педагогічна рефлексія, як процес пізнання іншого суб'єкта, дозволяє аналізувати і передбачати варіанти дій, прогнозувати хід думки та дій тих, хто навчається.

Висновок. Таким чином, виокремлені функції (гуманістична, гносеологічна, компенсаторна, адаптивна, розвиваюча, аксеологічна, комунікативна, інформаційна, діагностична і рефлексивна) знаходяться в тісній взаємодії і створюють цілісну динамічну систему розвитку професійної культури викладача спеціальних дисциплін ПТНЗ будівельного профілю. Подальше дослідження буде спрямоване на визначення сутності та змісту розвитку професійної культури викладачів спеціальних дисциплін.

Список літератури:

1. Общая и профессиональная педагогика: Учебное пособие для студентов, обучающихся по специальности «Профессиональное обучение»: В 2-х книгах / под ред. В. Д. Симоненко, М. В. Ретивых. – Брянск : Изд-во Брянского государственного университета, 2003. – Кн. 1. – 174 с.
2. Культурология : Учебник для ВУЗов / Б. А. Эренгрос, Р. Г. Апресян, Е. А. Ботвинник и др. ; под ред. Б. А. Эренгрос. – М. : Издательство Оникс, 2007. – 480 с.
3. Культурология : учебное пособие / под ред. Г. В. Драча. – М. : Альфа-М, 2003 – 432 с.
4. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя : дис. на здобуття наукового ступеню д-ра пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Гриньова Валентина Михайлівна. – Харків, 2000. – 462 с.
5. Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя : Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И. Ф. Исаев. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 208 с.

6. Павелко Н. Н. Культурологическая парадигма профессионально-педагогической культуры преподавателей высшей школы : дис. ... доктора культурологии : 24.00.01 / Павелко Надежда Николаевна. – Краснодар, 2004. – 403 с.

Анотація. У даній статті на основі аналізу функцій культури, педагогічної і професійно-педагогічної культури педагогів і специфіки професійно-педагогічної діяльності викладачів спеціальних дисциплін, які здійснюють професійно-теоретичну підготовку майбутніх кваліфікованих робітників-будівельників, виокремлено функції розвитку професійної культури викладачів спеціальних дисциплін професійно-технічних навчальних закладів будівельного профілю. Розкрита суть гуманістичної, гносеологічної, компенсаторної, адаптивної, розвивальної, аксіологічної комунікативної, навчальної, інформаційної, виробничо-технологічної, діагностичної та рефлексивної функцій. В процесі аналізу функцій розвитку професійної культури викладачів спеціальних дисциплін було визначено, що їх роль змінюється в залежності від фахового зростання викладача, його професійного та практичного досвіду, вимог професійної етики, культури праці педагога, сформованої системи технічних і технологічних умінь з будівельної галузі.

Ключові слова: розвиток, професійна культура, функції, викладачі спеціальних дисциплін, навчально-виховний процес.

Аннотация. В данной статье на основе анализа функций культуры, педагогической и профессионально-педагогической культуры педагогов и специфики профессионально-педагогической деятельности преподавателей специальных дисциплин, которые осуществляют подготовку будущих квалифицированных рабочих-строителей, выделены функции развития профессиональной культуры преподавателей специальных дисциплин профессионально-технических учебных заведений строительного профиля. Раскрыта сущность гуманистической, гносеологической, компенсаторной, адаптационной, развивающей, аксиологической, коммуникативной, обучающей, информационной, производственно-технологической, диагностической и рефлексивной функций. В процессе анализа функций развития профессиональной культуры преподавателей специальных дисциплин было определено, что их роль изменяется в зависимости от

специального роста преподавателя, его профессионального и практического опыта, требований профессиональной этики, культуры труда педагога, сформированной системы технических и технологических знаний в строительной отрасли.

Ключевые слова: розвиток, професiональна культура, функцiї, преподаватели специальных дисциплин, учебно-воспитательный процесс.

Annotation: In this article based on the analysis of the functions of culture, educational and vocational-educational culture of teachers and specificity of vocational-educational activities of teachers of special subjects that prepare future skilled building workers, highlights the functions of development of professional culture of teachers of special subjects vocational education building profile. The essence of the humanistic, epistemological, compensatory, adaptive, developmental, axiological, communication, training, information, production-technological, diagnostic and reflexive functions. In analyzing the functions of development of professional culture of teachers of special subjects, it was determined that their role varies depending on the specific growth of the teacher, his professional and practical experience requirements of professional ethics, work culture teacher, formed a system of technical and technological knowledge in the construction industry.

Key words: culture, development, professional culture, function, teacher of the specialized subjects, education process.